JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Fingerroos, Outi; Jouhki, Jukka

Title: Etnologinen kenttätyö ja tutkimus : metodin monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia

Year: 2014

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Kirjoittaja & Ehtnos ry, 2014.

Rights: In Copyright

Rights url: http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en

Please cite the original version:

Fingerroos, O., & Jouhki, J. (2014). Etnologinen kenttätyö ja tutkimus : metodin monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. In P. Hämeenaho, & E. Koskinen-Koivisto (Eds.), Moniulotteinen etnografia (pp. 79-108). Ethnos ry. Ethnos toimite, 17.

ETNOLOGINEN KENTTÄTYÖ JA TUTKIMUS: METODIN MONIMUOTOISUUDEN POHDINTAA JA ESIMERKKITAPAUKSIA[1]

Outi Fingerroos ja Jukka Jouhki

Jyväskylän yliopiston *etnologian oppiaine* yhdistää aineksia kolmesta lähitieteestä: kansatieteestä, folkloristiikasta ja kulttuuriantropologiasta. Etnologit tutkivat kulttuuria (väljästi määriteltynä ihmisen erilaisia tapoja elää ja toimia) sen eri muodoissa, erityisesti kulttuurin kansanomaisia ilmauksia (kreik. *etnos* = kansa). Tutkimuksen kohteita ovat muun muassa esineet, sosiaaliset organisaatiot ja symboliset järjestelmät, ihmisten käsitykset ja arvostukset, muisti, mentaliteetit sekä suullinen perinne. Tutkimuskohteen valintaa ei rajaa aika tai paikka. Siksi etnologit tekevät kenttätyötä lähellä ja kaukana, mihin teemaan tässä artikkelissa paneudutaan.

Artikkelin molemmat kirjoittajat ovat etnologeja, jotka ovat vastanneet etnologian metodien ja kenttätyön opetuksesta viimeisten vuosien aikana Jyväskylän yliopistossa. Artikkeli tuokin esille niitä lähtökohtia ja periaatteita, joista käsin etnologista kenttätyötä opetetaan suomalaisessa etnologiassa 2010-luvulla. Tekstiin on liitetty mukaan esimerkkejä tapauksista, joita kirjoittajat ovat omissa kenttätöissään kohdanneet ja reflektoineet. Artikkelin kolmannen tason muodostavat otteet Bronislaw Malinowskin Trobriandin kenttäpäiväkirjasta *A Diary in the Strict Sense of the Term* (1967), jota tässä artikke-

lissa pidetään *tienä* ja *suunnannäyttäjänä* nykyaikaiseen etnologiseen ajatteluun.

Etnologia ja kenttä

Kenttätyö on olennainen osa etnologian menneisyyttä ja nykyisyyttä. Kentän käsite (engl. *field*, saks. *Feld*, ruots. *fält*) juontaa juurensa etnologiassa – ja kulttuurien tutkimuksessa yleisemminkin – 1900-luvun alun tilanteeseen, jolloin tutkijoita patistettiin jättämään omat kammionsa ja matkustamaan tutkimattomiin paikkoihin ja ”kentän vapaaseen ilmaan”. Tässä vaiheessa kenttätöihin lähdettiinkin kauas: primitiivisten heimojen ja alkuperäiskansojen pariin. Tavoitteena oli koota kentältä mahdollisimman paljon erilaisia dokumentteja, jotka osoittavat tutkittavan kohteen erilaisuuden. (Laaksonen & Knuuttila & Piela 2003, 7–9.)

Antropologi Bronislaw Malinowski, jota pidetään yhtenä merkittävimmistä innovaattoreista etnografian ja kenttätyön saralla, vietti vuosina 1914–1915 ja 1917–1918 pitkiä aikoja Tyynenmeren saaristossa. Kenttätyön tuloksia julkaistiin useissa klassikoiksi muodostuneissa monografioissa (esim. 1922; 1926a; 1926b; 1927). Kenttäpäiväkirjassaan Malinowski kirjoittaa tekemästään työstä näin:

> Ideas about methods of field work. The main principle of my work in the field: avoid artificial simplifications. To this end, collect as concrete materials as possible; note every informant; work with children, outsiders, and specialists. Take side lights and opinions. (entry for 6.8.1918.) (Malinowski 1967, 290.)

Myös suomalaiset 1900-luvun alun kansanelämästä kiinnostuneet tutkijat löysivät kansansa ja heimonsa kaukaa ra-

jojen takaa, erityisesti suomalais-ugrilaisten kansojen parista sekä raja-alueilta Lapista ja Karjalasta. Kiinnostavaa oli se, mikä näytti suomalaisen kulttuurieliitin, jonka piiriin tieteentekijät tavallisesti kuuluivat, silmissä arvokkaalta, keräämisen arvoiselta ja myös riittävän erilaiselta, eksoottiseltakin. Pohjalla oli ajatus siitä, että Suomikin voisi olla rikkaan menneisyyden ja tradition omaava eurooppalainen kansakunta – mikä ajatus vuonna 1917, sortovuosiksi nimetyn ajanjakson (1899–1905 ja 1908–1917) jälkeen lopulta toteutui.

Antropologi Edward Said toteaa imperialismin ja kolonialismin olleen keskeisiä eurooppalaiseen kansakunta-ajatteluun vaikuttaneista ilmiöistä. Imperialistiseen maantieteeseen kuului juurikin ajatus kaukana asuvista ”toisista”, joita eurooppalaiset kansat pitivät alkukantaisina, hallinnoitavina ja jopa säädeltävänä työvoimana. Vieraat ihmiset toisin sanoen oli otettava sivistyneiden kansojen ja kansakuntien palvelukseen. (Said 1994, passim.) Tällainen kolonialistinen ja imperialistinen ajattelutapa on jälkikäteen tunnustettu myös osaksi suomalaisuuden määrittelyä ja tieteenalamme historiaa 1900-luvun alkupuolella. Ilmiötä on kutsuttu muun muassa kansallisromantiikaksi, (kalevalaiseksi) kulttuurinationalismiksi ja stigmatisoinnin traditioksi (ks. Anttonen 1996; Fingerroos 2010; Tarkka 1988; Heikkinen 1989; 1996).

Folkloristi Satu Apo (1998) on reflektoinut, miten kansalaisten stigmatisoinnin traditioon sisältyi jo autonomian ajalla ajatus, että osa meistä on sivistymättömämpiä ja kehittymättömämpiä metsäläisiä kuin niin sanotut sivistyneet ihmiset ja eurooppalaiset kulttuurit. Varsinkin Zacharias Topeliuksen *Maammekirja* (1875) juurrutti stigmatisoinnin idean syvälle

suomalaisten mieliin. Suomalaiseen patriaan sisältyi vaatimus lojaalisuudesta omaa kotia, uskontoa ja isänmaata kohtaan. Kiinnostavaa luettavaa on varsinkin *Maammekirjan* seitsemäs luku, jonka otsikkona on ”Maasta ja kansasta”:

> Nytpä ymmärrän sen.
> Tämä maa on minun isänmaani. Joko minä suomen kielellä kutsun sen Suomenmaaksi, tahi ruotsiksi nimitän sen Finland, on se kuitenkin aina sama maa. Kaikki sen pojat ja tyttäret ovat samaa kansaa, puhukoot mitä kieltä tahansa. Jumala on monena satana vuotena yhdistänyt heidät samaan kotomaana, samoin lakien ja hallituksen alle. Mitä hyvää tahi pahaa on tapahtunut toiselle, se on tapahtunut toisellekin. He ovat kasvaneet, eläneet ja kuolleet toistensa vieressä samassa ylhäisessä pohjoisessa, saman taivaan alla, tehden samaa kovaa työtä henkensä elatukseksi. Heillä on sama kristin-usko, sama opetus, samat oikeudet, samat velvollisuudet, sama etu, sama vahinko, sama vapaus, sama rakkaus ja sama toivo. Niin ovat he maanmiehiä, veljiä ja sisaria kaikkina aikoina. Heillä on, ei kaksi, vaan yksi isänmaa. Eivätkä he ole kaksi kansaa, vaan yksi kansa. Jumala antakoon meille kaikille hyvänsopuisen mielen. Mitä Jumala on yhdistänyt, ei ihmisen pidä sitä eroittaman.

Suomalaisen kulttuuriperinnön ideologisissa keruuhankkeissa ei ole vältytty ylilyönneiltä. Varsinkin Itä-Karjalasta haluttiin tieteen nimissä rakentaa lähimain paratiisi. Vielä toisen maailmansodan aikana, kun etnologit ja muut tiedemiehet liikkuivat miehitetyssä Itä-Karjalassa vuosina 1941–1944, olivat keruut läpeensä ideologisia: sodan autioittamista asumuksista, tsasounista ja kalmismailta riistettiin lupaa kysymättä aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä, joka tallennettiin mm. Suomen Kansallismuseoon. Sodan jälkeen tieteentekijät ja kulttuuriperintöä hallinnoivat muistiorganisaatiot kieltäytyivät yhteiskunnallisesta keskustelusta ja käyttivät valtaansa vaieta kenttätöiden toteutuksesta. (Pimiä 2009, 11, 30.) Se, mitä ideologian sokaisemin silmin alueella tehtiin, ei vuosikymmeniin kestänyt päivänvaloa ja kriittistä katsantoa.

Käsitys kentästä ja tutkimuksen etiikasta on kuitenkin muuttunut radikaalisti ja maailmanlaajuisesti sitten toisen maailmansodan. Etnologisesti kiinnostavien tutkimusaiheiden ei enää kuulu olla yksin erilaisia, eksoottisia tai edes erityisiä. Tutkimuksen ideologisista sitoumuksista on tullut yhtäältä tutkimuskohde ja toisaalta teema, joka tulee tiedostaa ja myös kirjoittaa auki. Kenttätyötä voi tehdä myös lähellä, jopa omassa arjessaan ja yhteisössään (esim. Ruotsala 2002). Kenttä voi löytyä kirjastosta, arkistosta, sanomalehtien lukusalista ja tietokoneen näyttöpäätteellä. Kenttä määritelläänkin nykyetnologiassa tutkimusaineistojen muodostumisen prosesseiksi, ja sen rajat määrittyvät viime kädessä etnologin kysymyksenasettelujen, tulkintojen ja kirjoittamisen kautta. (Fingerroos 2003.)

Kenttätyön luonne

Kenttätyötä tehdään erilaisin menetelmin: haastattelemalla, havainnoimalla, valo- ja videokuvaamalla, lukemalla aineistoja arkistossa, selaamalla sanomalehtiä, kirjoittamalla muistiinpanoja havainnoista, keräämällä esineitä tai surffaamalla internetissä. Näin muodostuneita kenttätyöaineistoja ovat fyysiset esineet, suulliset ja kirjalliset dokumentit, erilaisten kohteiden visuaaliset tallenteet ja raportit, monesti myös kirjallisuus, pelit ja internetsivustot. Usein etnologi- ja tiedeyhteisön ulkopuolisilla on tästä tutkimusmatkailusta eksoottinen ja ihannoiva kuva: etnologi etsii, löytää ja pelastaa sankarillisesti kadonneita primitiivisiä kulttuureja – aivan kuten edellisessä luvussa kirjoitimme, reflektoidessamme tieteenalamme menneisyyttä. Käytännössä etnologinen kenttätyö sisältää kuitenkin myös arkistohakuja ja tutkimuskirjallisuuden lukemista. Tämä työ on

aikaa vievää, tarkkaa, intensiivistä mutta myös erittäin kiinnostavaa kulttuurin opiskelua. (Ks. esim. Fingerroos & Kurki 2008; Korkiakangas et al. 2004.)

Etnologiassa *empiirinen* eli kokemusperäinen tutkimus nojaa tutkijoiden itse keräämiin ja tallentamiin kenttätyöaineistoihin ja niistä tehtyihin tulkintoihin. Etnologiset *kenttätyömenetelmät* (metodit) eivät ole luonnontieteiden tapaan tiukasti vakiintuneita ja välineellisiä, vaan kenttätyöntekijä joutuu yleensä täydentämään, kehittämään, yhdistelemään, soveltamaan ja jopa luomaan omia tutkimusmenetelmiä niin tutkimusaiheen kuin tutkimuskohteensa vaatimusten mukaan. Usein väitetäänkin, että etnologin tärkein ”tutkimusväline” on kenttätyöntekijä itse – kuitenkin niin, että etnologisen tutkimuksen yksi perusasia eli aineiston luominen vuorovaikutuksessa tutkittavien kanssa ei pääse unohtumaan. (Ks. esim. Amit 1999; Junkala 1999; Malkki & Cerwonka 2007.)

Tutkijan ja tutkittavan välisestä vuorovaikutuksesta on kirjoitettu paljon, ja esimerkiksi seuraavat teemat toistuvat kenttätyötä, tutkijan ja tutkittavien suhdetta valaisevissa pohdinnoissa: etnisyys, identiteetit, arvomaailmat, sukupuoli, ikä sekä ajan ja paikan merkitys. Esimerkiksi sukupuoli voi olla läsnä kenttätyötilanteessa lukuisilla eri tavoilla ja ulottuvuuksina. Kenttätyössä saatu informaatio saattaa vaihdella vaikkapa sen mukaan, haastatteleeko nainen miestä, mies naista tai heteroseksuaali homoseksuaalia. Sukupuolta myös esitetään eri ikäryhmissä ja kulttuureissa eri tavoin, ja sukupuolen rajoja testataan ja ylitetään. Seksuaalisuuteen suhtaudutaan eri kulttuureissa eri tavoin. Kenttätyötilanteessa sopimaton puhetapa voi aiheuttaa täydellisen kommunikaatiokatkoksen, jos tutki-

jalla ei ole riittävää herkkyyttä ja esiymmärrystä[2] tilanteeseen sopivista kulttuurisista koodeista, kuten tavoista puhua ja toimia. (Ks. esim. Hume & Mulcock 2005; Järviluoma et al. 2003, 27–46.)

Etnologi siis kuvaa, analysoi, tulkitsee ja yrittää ymmärtää kulttuurisia ja sosiaalisia tilanteita. Hän pyrkii kenttätyön, elämänkokemuksensa ja tutkijakoulutuksensa avulla tulkitsemaan tutkimaansa ilmiötä ja kirjoittamaan siitä tieteen kielellä. Tutkimustulos ei kuitenkaan ole koskaan yksi yhteen samanlainen tutkittavan todellisuuden kanssa, ja tutkija itse saattaa turhautua ja kokea riittämättömyyden tunteita. Klassinen esimerkki tästä teemasta löytyy juuri Bronislaw Malinowskin kenttätyöpäiväkirjasta *A Diary in the Strict Sense of the Term*, jotka julkaistiin postuumisti vuonna 1967. Ennen päiväkirjan julkaisua Malinowskia kunnioitettiin modernin antropologisen kenttätyön pioneerina, joka laskeutui nojatuolista tutkittavien ihmisten pariin. Päiväkirjoista löytyi kuitenkin yllättäviä lausumia, jotka paljastivat Malinowskin ristiriitaisen suhteen tutkimiinsa ihmisiin:

> As for ethnology: I see the life of the natives as utterly devoid of interest or importance, something as remote from me as the life of a dog. (entry for 12.27.17.) (Malinowski 1967, 167.)

Malinowskin kenttäpäiväkirjojen ilmestyttyä kuva sankariantropologin työstä säröytyi ja synnytti uudenlaista metodologista keskustelua tutkijan tekemisistä ja roolista kentällä. Malinowskin kenttäpäiväkirjojen ympärille kehkeytyvät oleellisesti myös 1970-luvulla antropologiassa ja lähitieteissä vaikuttaneet ilmiöt, eritoten representaation kriisi[3] ja postkoloniaalinen kritiikki. Toisin sanoen hänen ajatuksensa yhtyivät

vallitseviin ideologioihin, ja näitä ajatusrakennelmia alttiin erityisesti 1970-luvulla purkaa kriittisesti ja reflektoiden. Tutkijaa alettiin kohdella *subjektina* omine tietoineen, kokemuksineen, havaintoineen ja tuntemuksineen. Samalla tutkimusta alettiin pitää tutkijansa näköisenä *konstruktiona* eli luomuksena, jolloin itse etnografian tekeminenkin ymmärrettiin aikaisempaa laajemmin: sen katsottiin ulottuvan myös tutkijoiden kirjoittamiin teksteihin[4]. Erityisesti James Cliffordin ja George E. Marcusin toimittama artikkelikokoelma *Writing Culture* (1986), James Cliffordin *The Predicament of Culture* (1988), Clifford Geertzin *The Interpretation of Culture* (1978) ja *Works and Lives* (1988) sekä Renato Rosaldon *Culture and Truth* (1989) avasivat merkittäviä horisontteja kentän, tutkijan, tiheiden kuvausten, eläytyvän kenttämetodin ja etnografisen kirjoittamisen alueille. Ne herättivät tutkijoita kysymään, mitä merkitystä tekstuaalisuudella ja narratiivisuudella on etnografian tekemiselle.

Tapaus 1: Kännykän käyttö ja esiaviolliset suhteet Intiassa

Jukka Jouhki tutki eri-ikäisten miehisten ja naisten kännykänkäytön kulttuurisia merkityksiä Intian maaseudulla soveltaen etnografista metodia – tässä tapauksessa osallistuvaa havainnointia ja haastatteluja. Haastatellessaan kyläläisiä koskien erityisesti nuorison kännykän käyttöä, törmäsi hän usein näkemykseen, jonka mukaan naimattomien miesten ja naisten välinen matkaviestintä on vaarallista. Jouhki oli tietoinen intialaisen maaseudun konservatiivista näkemyksistä vastakkaisten sukupuolten kanssakäymisen suhteen ja tulkitsi näkemyksen osoittavan, että konservatiivisuus oli yhä voimissaan. Nuorten miesten ja naisten ei haluttu olevan tekemisissä

toistensa kanssa ennen avioliittoa, koska seksuaalinen moraali oli kulttuurissa tiukempi kuin vaikkapa etnologin kotimaassa Suomessa. Sanan *vaarallinen* Jouhki tulkitsi tarkoittavan, että kanssakäyminen on vaarallista, koska kanssakäyminen saattaisi rikkoa moraalisia sääntöjä.

Kenttätyön lähestyessä loppuaan Jouhki törmäsi jälleen näkemykseen puhelinkeskustelujen vaarallisuudesta, ja koska hänellä ei ollut juuri sillä hetkellä muutakaan kysyttävää informantilta, hän pyysi tätä tarkentamaan, mitä hän tarkoitti vaarallisuudella. Yllätyksekseen informantin selitys avasi tutkijalle aivan uuden merkitysulottuvuuden, jota hän ei ollut tullut ajatelleeksi aikaisemmin. Vaarallinen informanttien puheessa ei tarkoittanutkaan ainoastaan *moraalisesti* vaarallista vaan myös *fyysisesti* vaarallista. Nuorten miesten ja naisten väliset puhelut nähtiin mahdollisena tienä salaisiin tapaamisiin ja seksisuhteisiin sekä niin sanottuun rakkausavioliittoon. Rakkausavioliitot eli miehen ja naisen itsensä ilman sukujen hyväksyntää solmitut avioliitot olivat moraalisesti epäilyttäviä, sillä avioliitto Intiassa nähdään yleisesti sukujen välisenä liittona, joka on myös sukujen järjestämä. Rakkausavioliitot nähtiin rakastuneiden hullutuksena, jossa nuoret ihastuneet eivät osaa arvioida liiton järkevyyttä. Tällaiset liitot saattoivatkin usein johtaa perheiden väliseen konfliktiin ja jopa väkivaltaan. Poikkeuksellisen vaarallisia rakkausavioliitot ja esiaviolliset suhteet olivat silloin, kun kyseessä olivat eri kastien edustajat, erityisesti alempikastinen mies ja ylempikastinen nainen. Nämä liitot johtivat erityisen usein kastiryhmien väliseen konfliktiin ja jopa kuolemantapauksiin, kun naisen sukulaiset hakivat hyvitystä miehen suvulta.

Jouhki, joka tutki kännykän käyttöä intialaisella maaseudulla, tutki nimenomaan kastittomien ja alhaisten kastien kyliä eikä tullut ajatelleeksi, että kännykän käytön vaarallisuus tarkoittaisi erityisesti fyysisen väkivallan vaaraa. Tapaus on hyvä esimerkki vieraan kulttuurin tutkimisen haasteellisuudesta ja siitä, kuinka tärkeää on pyytää selvennyksiä asioille, jotka tuntuvat tutkijasta itsestään selviltä. Toisaalta tapaus on hyvä esimerkki siitä, että kenttätyöhön käytetty aika on usein suoraan verrannollinen kulttuurisen merkitysjärjestelmän ymmärtämisen laajuuteen. Yksinkertaisemmin sanottuna: mitä pitempään on tutkittavien parissa, sitä todennäköisemmin päätyy ymmärtämäänkin heitä paremmin.

Reflektoiva tutkimusote

Etnologinen *reflektio* tarkoittaa tutkimuksen suunnitteluun, tekoon ja raportointiin vaikuttavien subjektiivisten, menetelmällisten ja tiedon olemusta koskevien tekijöiden tiedostamista ja arviointia. Tutkija kantaa mukanaan etnologista *työkalupakkia*, jonka sisältönä ovat hänen omat valmiutensa, kiinnostuksensa, tutkimusmenetelmänsä ja käsityksensä siitä, millaista on etnologinen tieto ja millainen tutkittava kulttuuri ja ihmiset ovat. (Fingerroos 2003.) Etnologisen työkalupakin idea on peräisin Päivikki Suojaselta, jonka länsisuomalaiseen rukoilevaisyhteisöön sijoittuva väitöskirja *Saarna, saarnaaja, tilanne* (1978) oli ensimmäisiä suomalaisia oman yhteisön tutkimuksia ja esimerkki eläytyvästä tutkimusotteesta. Väitöskirjaansa tehdessään Suojanen oli vielä ”outo lintu” omaa kulttuuriaan tutkivana etnografina. Hän teki tutkimusta ”arkipäivässä, jota mikään alan kenttätyöopas tai metodikirja ei tuntenut”, ja löysi omasta

tutkijan persoonastaan tutkimuksen tärkeimmän työkalupakin. (Suojanen 1997, 149, 157.) Siksi Suojanen kehottikin etnografeja metodologiseen itsetutkiskeluun ja omien rajojensa etsintään:

> Enemmän ja tietoisesti tulisi niin antropologin, etnologin, folkloristin kuin uskontotieteilijänkin tutkimustyössään pohtia, paljonko hänen elämänkokemuksensa, sen runsaus tai niukkuus vaikuttavat tutkimuksen ennakko-oletuksiin, motivaatioon, tulkintaan, merkitysten antamiseen. Oman, läheisen kulttuuri-ilmiön tutkiminen edellyttäisi ulkopuolisen perspektiivin hankintaa ja hallintaa ainakin hetkeksi: tutun kulttuurin etäännyttämistä, kokonaan toisenlaisten, uusien kysymysten tekemistä, kyseenalaistamista. (Suojanen 1997, 155.)

Tutkimusraporttien, kuten tieteellisten artikkeleiden, opinnäytteiden tai kirjojen, sivuilla etnologisen työkalupakin sisältö on nykyään lähes itsestään selvästi kuvattu lukijoille. Näin ulkopuoliset lukijat voivat ymmärtää, millaisilla välineillä tutkija on tehnyt kenttätyötä, millaisia esioletuksia hänellä on ollut ja mille lähtökohdille julkaistu tutkimus perustuu. Reflektoinnin kohteina ovat myös kysymykset siitä, millaiset tavoitteet ja päämäärät ovat vaikuttaneet tutkimusaineiston syntyyn, miten tutkimusprosessi on edennyt ja miksi ja millä oikeudella tutkimus ylipäätään on tehty? (Ks. esim. Davis 1999; Watson 1987.)

Nykysuomen etymologisen sanakirjan mukaan suomen kielen verbi *tietää* johtuu vanhemmasta *tie*-sanasta. Sana on alun perin merkinnyt ’tuntea tie’ tai ’seurata jälkien muodostamaa uraa’. Bronislaw Malinowski ei vielä tiennyt osoittamansa tien muodostuvan systemaattiseksi metodiksi eikä siksi omissa tieteellisissä teksteissään voinut reflektoida tekemäänsä antropologiaa. Tie paljastui ja sai uusia sisältöjä yli 40 vuotta Trobriand-saarilla tehdyn kenttätyön jälkeen, kuten Raymond Firth kirjoittaa *A Diary in the Strict Sense of the Term* -kirjan johdannossa:

> The concept of ethnography has altered and widened, and the book as accordingly moved over to a more central place in the literature of anthropological reflection. It is not merely a record of the thinking and feeling of a brilliant, turbulent personality who helped to form social anthropology; it is also a highly significant contribution to the understanding of the position and role of a fieldworker as a conscious participator in a dynamic social situation. (Firth 1989, xxxi, kirjan 2. painos.)

Reflektointi on siis nykyaikaisen etnologin käyttämä metodi luoda ymmärrykselle tie ja selventää, miten tutkija itse on kulkenut matkaa ja käyttänyt työkalupakkiaan. Se, että ymmärrystä ei faktisesti koskaan saavuteta, ei silti merkitse, että sitä ei pidä tutkimuksessa ideana tavoitella. Ymmärrystä kohti on vain edettävä loogisesti, omat rajat tiedostaen. Reflektoivassa paikantamisessa eli etnografisen tekemisen auki kirjoittamisesta tutkimustekstissä ei näin ollen irtaannuta tiedon eikä tietäjän paikoista eikä se ole pois tieteellisestä uskottavuudesta. Sen sijaan siinä *kiinnitytään johonkin* (Ronkainen 1999, 110, 117). James Clifford onkin kirjoittanut *Writing Culture* -kirjassa, että etnografiset totuudet ovat aina ja luonnostaan osittaisia: näkökulmiin sitoutuneita, epätäydellisiä ja keskeneräisiä. (Clifford 1986, 7; Fingerroos 2003.)

Tapaus 2: Autoetnografian "autenttisuus"

Autoetnografia voidaan nähdä osallistuvan havainnoinnin vahvempana muotona (ks. esim. Hayano 1983; Reed-Danahay 1997). Osallistuvassa havainnoinnissa tutkija ottaa osaa tutkimansa kulttuurin eri osa-alueisiin ja tekee havaintoja kulttuurin jäsenistä ja toiminnasta sen myötä. Autoetnografiassa tutkija itse ja hänen kokemuksensa ovat tutkimuksen erityisessä keskipisteessä, jolloin havaintojen balanssi siirtyy enemmän

muista kulttuurin jäsenistä itseen. Mitään selkeää eroa osallistuvan havainnoinnin ja autoetnografian välillä ei ole, joskin autoetnografiassa tutkija ei pelkästään mene kentälle vaan *kuuluu itse* oleellisesti kenttään tutkimansa kulttuurisen ilmiön aktiivisena toimijana. Tällaisen samastumisen kautta kenttätyön tekijä pyrkii sulautumaan tutkittavaan kenttään ja ikään kuin tulemaan osaksi tutkittavaa kulttuuria. Ääritapaus autoetnografiasta tai osallistuvasta havainnoinnista on *going native* -ilmiö, jossa tutkija tykästyy tai tottuu niin paljon tutkimaansa kulttuuriin, että haluaa tulla osaksi sitä ja irtoaa tutkijayhteisöstä. (Ks. esim. Weißköppel 2009, 260; de Laine 2000, 105–106.) Tällöin kyse ei kuitenkaan ole metodista vaan sattumasta.

Esimerkkitapauksessamme etnologi Jukka Jouhki harjoitti virtuaalista etnografiaa ja tutki rahapelaamista internetissä, erityisesti nettipokeria. Alkuun hän haastatteli pokerinpelaajia sekä tutustui pokerikulttuuriin kirjallisuudessa, netissä ja lehdistössä. Hän oppi, että pokerinpelaamiseen liittyi jännitystä, toivoa, pelkoa, voitonriemua ja häviämisen tuskaa, mutta myös hyvin arkipäiväisiä asioita, kuten ajankäytön hallintaa, sosiaalisuutta, viihdettä ja älyllistä haastetta. Etnologina Jouhki halusi kuitenkin päästä lähemmäksi pelaajien kokemusmaailmaa. Oli eri asia kuulla ja lukea pelaamisen kokemisesta kuin tietää henkilökohtaisesti, miltä pelaaminen tuntuu, joten hän päätti lähestyä tutkimaansa kulttuuria autoetnografian keinoin. Puolentoista vuoden ajan hän pelasi säännöllisesti internetpokeria, ensin ilman rahaa ja sitten rahapanoksilla. Samalla hän kirjoitti kenttäpäiväkirjaa kokemuksistaan. Hän myös keskusteli säännöllisesti pelaamisestaan muiden pelaajien kanssa. Etnologi tunsi pääsevänsä syvemmälle tutkimaansa kulttuuriin ja

ymmärtävänsä paremmin aikaisemmin keräämäänsä tietoa pokerista. Autoetnografian tutkijakeskeisyys ja itsereflektio verrattuna osallistuvaan havainnointiin korostuivat entisestään nettipokeritutkimuksessa, sillä kenttätyö keskittyi tutkijan ympärille niin fyysisesti kuin sosiaalisestikin: käytännössä Jouhkin kenttä oli hänen sylissään ja ympäri maailmaa hajaantuneet kulttuurin muut jäsenet ilmenivät hänelle enimmäkseen vain avatareina pelisovelluksissa.

Etnologi on kuitenkin ensisijaisesti tutkija eikä tutkimansa kulttuurin edustaja. Vaikka tässä tapauksessa autoetnografisen metodin harjoittaja tuli ikään kuin osaksi tutkittavaa kulttuuria, Jouhki mietti usein, kuinka autenttista hänen osallistumisensa lopulta oli. Vaikka hän muodollisesti käyttäytyi kuin tutkimansa kulttuurin edustaja, hänen motivaationsa olla osa kulttuuria oli tieteellinen. Jouhki pelasi säännöllisesti, osallistui pelaajayhteisön toimintaan ja koki samanlaista jännitystä, turhautumista ja iloa pelaamisestaan kuin tutkimansa pelaajatkin. Hän teki tilaa ja omisti aikaa pelaamiselleen, joutui miettimään pelin moraalia ja viihdearvoa, keskusteli pelaamisen merkityksestä muiden pelaajien ja perheensäkin kanssa, niin kuin muutkin pelaajat.

Tieteellisessä mielessä Jouhki testasi yhtä mahdollista menetelmää, mutta häntä vaivasi silti kysymys kokemuksen ”aitoudesta”. Hän ei päätynyt tai ajautunut pokerikulttuuriin tai valinnut harrastustaan samalla tavalla omasta tahdostaan tai ympäristön vaikutuksesta kuin tutkimansa yhteisön jäsenet. Pokeri kiinnosti häntä ensisijaisesti etnologina. Hän noudatti tutkimussuunnitelmaa ja rakentamaansa peliaikataulua sekä piti kenttäpäiväkirjaa ja reflektoi kokemuksiaan suhteessa in-

formanttiensa kokemuksiin ja tutkimuskirjallisuuteen. Nämä ovat asioita, joita keskiverto kulttuurin edustaja ei tee, mikä osoittaa, ettei autoetnografiakaan välttämättä mahdollista ilmiön syvällistä kokemuksellista ymmärtämistä. Toisaalta voidaan ajatella, että myös tutkimusta tekevät autoetnografi-etnologi on yhtä ”autenttinen” kulttuurin edustaja kuin kuka tahansa muu, sillä mitään ”oikeaa” otantaa ei voi ollakaan. Samalla tavoin kukaan muukaan yksittäinen kulttuurin edustaja ei ole koskaan autenttinen kulttuurinsa edustaja, koska kulttuurit ovat aina heterogeenisiä ja *keskiverto* tai *normaali* ovat vain abstraktioita. Jouhki kuitenkin koki, että tutkijana hän ei pystynyt tulemaan osaksi ”normaalia” kenttäänsä. Toisaalta hänen ajatteli, ettei hänen tarvinnutkaan, koska täydellinen sulautuminen tarkoittaisi *going native* -ilmiötä, jolloin tutkijan positio katoaisi eikä tutkimusta voisi silloin tehdä. Etnologin onkin hyvä olla edes jossain määrin etääntynyt tutkimuskentästään, ainakin kenttätyön loputtua. Etääntyminen onkin hinta, joka on maksettava, jos haluaa ymmärtää tutkimuskenttäänsä tieteellisesti, systemaattisesti ja tutkimusprosessia reflektoiden.

Tutkimusetiikan merkitys

Tutkimustyötä säätelevät moraaliset käsitykset oikeanlaisesta tavasta hankkia tietoa ja esittää sitä. Moraalisesti soveliaalla tutkimuksella pyritään estämään tieteelliset väärinkäytökset. Yliopistossa tutkimus*moraalin* sijaan puhutaan kuitenkin tutkimus*etiikasta* johtuen sanojen ”moraali” ja ”etiikka” erilaisista konnotaatioista arkikielessä. Moraali kuulostaakin ahtaammalta ja kenties ahdasmielisemmältä kuin etiikka, joten usein kuullaan henkilön noudattavan pikemminkin eettistä ohjeis-

tusta kuin moraalisääntöjä.

Tieteen eettiset periaatteet siis ohjaavat tutkimuksen tekoa, ja niiden tarkoitus on estää ennakolta huono tieteellinen käytös. (Kuula 2006.) Jyväskylän yliopisto esimerkiksi korostaa, että kaiken sen piirissä tehtävän tutkimuksen on perustuttava hyvään tieteelliseen käytäntöön. Tämä tarkoittaa, että tutkijat ja tieteelliset asiantuntijat noudattavat rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa. Yliopistossa noudatetaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeistusta (*Eettiset periaatteet* 2012), mikä velvoittaa tutkijat noudattamaan tieteenalakohtaista tutkimuskäytäntöä, hankkimaan, käyttämään, julkaisemaan ja säilyttämään tiedollisen aineistonsa asianmukaisella tavalla.

Eettinen pohdinta on tärkeää myös sen vuoksi, että tiedeyhteisön toiminta perustuu viime kädessä voimassa olevaan lainsäädäntöön. Suomen perustuslain 16.3 §:ssä turvataan tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus sekä yliopistojen itsehallinto. Tieteen vapaus edellyttää myös vastuun kantamista. Tutkimusta on aina tehtävä niin, että se turvaa ihmisten oikeudet olla ja toimia tasavertaisina yhteiskunnan jäseninä, sillä perustuslain 10 §:n mukaan Suomessa jokaisen ihmisen ”yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu”. (Kuula 2006, 15.)

Etnologinen tutkimus tuottaa kiinnostavaa tietoa ihmisistä ja kulttuureista sekä käsittelee usein henkilökohtaisiakin teemoja, kuten esimerkiksi arvoja, moraalia, seksuaalisuutta, uskontoa ja maailmankatsomusta. Siksi eettinen pohdinta on tieteenalalla merkittävässä asemassa, se on osa koko etnologista prosessia kenttätyöstä arkistointiin, tutkimusraportin kir-

joittamiseen ja julkaisemiseen asti. Etnologit pohtivat muiden muassa seuraavia kysymyksiä: Miten tutkimuksesta on kerrottu tutkittaville? Onko tutkittavilta saatu lupa tutkimuksen teolle? Millaisia periaatteita noudattaen aineiston keruu on toteutettu? Miten tutkimusaineistot säilytetään? Voiko tutkimuskohde joutua hyväksikäytetyksi tutkimuksen aikana tai sen jälkeen? Onko tutkimusaineistossa arkaluontoista tietoa? Miten tutkittavien henkilötietoja on käsitelty? Miten tutkimustuloksista kerrotaan tutkittaville, tiedeyhteisölle ja yhteiskunnalle? Mikä on tutkimuksen esitystapa ja esitystavan oikeutus? Onko tutkimustulosten julkaisulla seurauksia tutkijoille, tutkittaville tai yhteiskunnalle? Onko tutkijan oma henkilöllisyys, turvallisuus tai anonymiteetti suojattava jotenkin? (Ks. esim. Kuula 2006; Olsson 2005.)

American Anthropological Association (AAA) on yksi maailman merkittävimmistä kenttätyön eettisten kysymysten ja moraalisen ohjeistuksen tuottajista. Yhdistyksen seitsenkohtainen ohjeistus *Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibility* (2012) alkaa otsikolla "1. DO NO HARM". Tämän mukaan kenttätyön tekijöiden pitää olla vahingoittamatta tutkittavaa yhteisöä suorasti ja pohtia, millaista epäsuoraa haittaa heidän tutkimuksestaan voisi olla yhteisölle. Tämä ohje on niin sanottu *primäärivelvoite*, joka velvoittaa tutkijan jopa lopettamaan tutkimuksensa, jos siitä on merkittävää haittaa yhteisölle. Mitä haitta sitten tarkoittaa, on vaikeammin määriteltävissä ja näkemykset siitä vaihtelevat kulttuurisista, sosiaalista ja taloudellisista vaikutuksista fyysiseen haittaan. Voidaan kysyä, mikä on sopiva määrä haittaa, jonka kenttätyön tekijä saa aiheuttaa, ja kuka haitan lopulta määrittelee.

Etnografian isäksi kutsuttu Bronislaw Malinowski (1884–1942) kirjoitti henkilökohtaisessa päiväkirjassaan (1967), kuinka hän unelmoi seksuaalisista suhteista lähestyssaarnaajanaisten ja tutkimansa heimon naisten kanssa, omien sanojensa mukaan ”lääppi” jälkimmäisiä sekä soimasi itseään, että edes ajatteli seksiä ”alempirotuisten” ihmisten kanssa. Malinowskin tunteisiin ja ajatuksiin vaikuttivat aikansa ideologiat ja imperialistisen vallan dynamiikka. Nykyään erilaisissa tutkimuseettisissä ohjeistuksissa vaaditaan ihmisarvon kunnioittamista (esim. Pelkonen & Louhiala 2002, 129) *a priori*, mitä Malinowski ei ohjeistuksen tiukan tulkinnan mukaan tehnyt, ei ainakaan ajatuksissaan. Malinowskin tutkimukset Trobriand-saarilta ovat nykyäänkin etnografisen tutkimuksen merkkiteoksia, mutta oliko hän huono tutkija? Toimiko hän tutkimuseettisessä mielessä väärin? Mitä tarkoittaa tutkimuseettinen velvoite *kunnioittaa* tutkittavia – sietämistä, suvaitsemista, arvostamista vai jopa lähimmäisenrakkautta?

Tutkijan tunteita – ja erotiikkaa – käsittelee myös Esther Newton, joka miettii tutkijan ja tutkimuskentän välillä vallitsevaa eroottista latausta – tai sen puutetta. Etnologit saattavat olla usein viikkoja, kuukausia tai jopa vuosia kenttätöissä, mutta Newton on huomannut, että itsereflektion vaatimuksesta huolimatta tutkijan seksuaalisuus ei näy tutkimuksissa, vaikka sitä usein toteutetaankin kenttätyön aikana:

> Rarely is the erotic subjectivity or experience of the anthropologist discussed in public venues or written about for publication. If this omission is not due to any plot or conspiracy, neither is it incidental. In the dominant schematic that has set the terms of discourse, the distanced neutral observer presented in traditional anthropological texts is at the opposite pole from the sexually aroused (repelled? ambivalent?) fieldworker. (Newton 1993, 4.)

Tällaisten kysymysten merkitys saattaa tuntuu vähäiseltä, jos tutkii tavalla tai toisella epävakaista yhteisöä, jossa tutkijan oma hyvinvointi on uhattuna. Muun muassa rikollisuutta tutkinut antropologi Christopher Kovats-Bernant (2002) kysyykin, kuinka tutkittavan yhteisön jäsenet voisivat varmistaa tutkijan *oman* hyvinvoinnin ja estää hänen vahingoittumisensa väkivaltaisessa ympäristössä. Hänen mielestään eettinen ohjeistus antaakin kuvan kaikkivoipaisesta tutkijasta, jolla on valta hallita tutkittaviensa elämää ja monimutkaisia yhteisöllisiä syy–seuraus-suhteita, mikä on usein kaukana kenttätyön todellisuudesta. Kenttätyössään Kovats-Bernant itse joutui usein salaamaan henkilöllisyytensä ja jopa uskottelemaan ihmisille, että hän kantaa asetta, minkä voidaan nähdä oleva ristiriidassa AAA:n eettisen ohjeistuksen kohdan 2 kanssa: "*Be open and honest regarding your work*." Vaikka salaaminen on harvinaista kenttätyössä, ovat useimmat tutkijat joutuneet pohtimaan sitä, kuinka paljon heidän on kerrottava tutkimuksestaan, hypoteeseistaan ja mahdollisista tutkimustuloksistaan – ja kuinka monelle. Jos tutkii tapahtumaa, jossa on kymmeniä tai satoja osallistujia, kuinka monelle on kerrottava tutkimuksesta. Entä jos tutkimuksen kohteena olevat eivät edes ymmärrä sanaa "tutkimus", tai jos kysymys on yhteiskunnallisesta epäkohdasta, jonka tutkimista varten tutkijan täytyy soluttautua tutkittavaan yhteisöön (ks. esim. Kim 1995). Kuinka tämä suhtautuu AAA:n ohjeistukseen kohtaan 3: "*Obtain informed consent and necessary permissions?*"

AAA:n ohjeistuksen kohta 4 velvoittaa tutkijaa arvioimaan sosiaalisten suhteiden ja yhteistyömuotojen eettisiä seuraamuksia. Tutkijan ei tulisi esimerkiksi painostuksen alla muut-

taa tutkimustaan. Entä jos tutkimuskysymys ja kulttuurinen ilmiö, jota tutkitaan, ovat informanttien mielestä sopimattomia, suojeltavia tai kiellettyjä, jopa tabuja? Onko tutkijan painotettava tieteellisen mission merkitystä vai kunnioitettava tutkittavaa yhteisöä? Entä jos kysymyksessä on moraalinen epäkohta, josta ei haluta puhua? Onko tutkijan alistuttava tähän tilanteeseen? Onneksi etnologisessa kenttätyössä joutuu harvoin pohtimaan näin vaikeita eettisiä kysymyksiä. Moraalisesti hyvään tutkimustyöhön riittää useimmiten se, että tutkija suojelee informanttiensa intimiteettiä, mutta toisaalta kertoo tutkimusprosessistaan avoimesti eikä ole epärehellinen. Tällaiseen tutkimustyöhön tutkimusetiikan ohjekirjat antavat selviä neuvoja, mutta monimutkaisissa eettisissä haasteissa niiden ohjeistus jää välttämättä turhan yleiselle tasolle.

Tapaus 3: somalien perheenyhdistäminen

Etnologi Outi Fingerroos tekee kenttätyötä Suomessa ja Etiopiassa. Tutkittavana on somalien perheenyhdistämisprosessi: se, miten somalialaiset ja suomalaiset virkamiehet kokevat tämän monimutkaisen, kielellisesti ja kulttuurisesti haastavan prosessin. Osan ajasta kenttätöissä kulkee mukana myös ammattitaitoinen valokuvaaja. (Ks. Fingerroos 2013.)

Somalia on Afrikan sarvessa sijaitseva köyhä maa, jossa vallitsevaa humanitaarista katastrofia kuvataan maailman pahimmaksi. Se on johtanut massiiviseen pakolaisuuteen. On arvioitu, että yli 1,5 miljoonaa somalialaista on siirtynyt maan rajojen yli Etiopiaan, Keniaan, Jemeniin, Eurooppaan ja Pohjoiseen Afrikkaan – käytännössä ympäri maailman. (Global.finland.) Suomeen tästä pakolaisvirrasta on suuntautunut noin

prosentti. Laajamittainen somalien maahanmuutto käynnistyi 1990-luvun alussa ja on jatkunut näihin päiviin asti. Suomeen laittomasti, usein myös ilman papereita saapuneet somalit hakeutuvat poliisin puheille ja ilmoittautuvat turvapaikanhakijoiksi. Monet ovat alaikäisiä lapsia, jotka on lähetetty maailmalla pitkälti tutkimattomia reittejä pitkin. Prosessissa on mukana sukulaisia ja klaaniveljiä, käytännössä somalien maailmanlaajuinen verkosto. Mukana prosessissa on salakuljettajia, kansanvälistä rikollisuuttakin. Tarinat Suomeen saapumisesta ovat yksilöllisiä, eikä etnologi ei voi niitä noin vain kysyä. Tulijat elävät keskellä myllerrystä, johon yhtyvät kokemukset somaliassa, matkalla ja uudessa kohdemaassa. Raskaiden kokemusten pukeminen sanoiksi on lähtökohtaisesti raskasta, kuuntelijalta edellytetään muutakin kuin empatiaa ja eläytymistä. On kyseenalaista haastatella tai kuvata epävarmassa tilanteessa olevaa, mahdollisesti alaikäistä somalia, joka ei tiedä, saako oleskeluluvan Suomeen, mitä tulevaisuus tuo tullessaan tai mitä taakse jäi kenties pysyvästi.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (LOS) on lapsia koskeva ihmisoikeussopimus. Sopimuksen tärkein tavoite on perusoikeuksien takaaminen kaikille lapsille. Sopimuksen perusteella kaikkien lapsien tulisi olla tasa-arvoisia ja lapsen edun tulisi olla ensisijainen kaikessa päätöksenteossa. Lapsilla on oikeus hyvään elämään ja lapsen näkemykset olisi huomioitava. (Ks. esim. Unicef, Lasten oikeuksien sopimus; Lapsiasianvaltuutettu, Lapsen oikeudet.) Se, että monet somaliasta maailmalle lähetetyt lapset ovat alaikäisiä poikia ja tyttöjä, on ristiriidassa sen kanssa, miten Suomessa käsitetään lapsen oikeudet. Suomalainen äiti ei hevillä lähettäisi lastaan salakuljettajan mu-

kana toiselle puolelle maapalloa, tuntemattomaan tulevaisuuteen. Somaliäidille päätös ei ole yhtäläinen. Tutkimuksessaan Fingerroos pohtiikin, mitä lapsen oikeudet etnologisena tutkimuskysymyksenä tarkoittavat. Millä oikeudella ajattelemme, että on eettisesti väärin lähettää alaikäinen lapsi salakuljettajien mukana maailmalle. Kenellä on lupa ja mahdollisuus ajatella, että omalla perheellä on oikeus parempaan elämään ja lapsilla mahdollisuus esimerkiksi kouluttautua. Onko väärin uhrata yksi, jos se voi mahdollistaa kymmenen elämää. Miltä pohjalta YK tai suomalainen Lapsiasiavaltuutettu lopulta määrittävät lapsen oikeudet?

Osa Suomeen pyrkineistä somalialaisista saa Maahanmuuttovirastolta oleskeluluvan, minkä jälkeen he käynnistävät lähes poikkeuksetta perheenyhdistämisen. Etiopia ja Kenia ovat Suomeen pyrkivien somaliperheiden kauttakulkumaa, portti Suomeen. Suomen suurlähetystö tekee Addis Abebassa ja Nairobissa somalialaisten perhesidehaastattelut, joissa selvitetään, ovatko Suomeen pyrkivät somalit keskenään sukua ja perheside Suomessa oleskelevaan perheenyhdistäjään todellinen. Päätöksen perheen yhdistymisestä tekee Maahanmuuttovirasto lähetystöissä tehtyjen perhesidehaastattelujen pohjalta.

Valtaosa päätöksistä on kielteisiä. Tämä tarkoittaa, että Suomessa oleskelevat perheenyhdistäjät eivät saa väitettyä perhettä läheskään aina luokseen, sillä näyttö perhe-elämästä ja todisteet sukulaisuudesta ovat riittämättömät. Joskus perheside on biologisesti todistettu mutta perhesidehaastattelujen pohjalta epäselvä. Suomessa oleva perheenyhdistäjä ei toisin sanoen ole aina elänyt Somaliassa oleskelevan perheensä kanssa tavalla, joka täyttäisi lain kirjaimen ja viranomaisten kriteerit perheen

määrittämiselle. Se mikä määrittää perheen Suomessa tai länsimaissa, ei aina kohtaa todellisuutta Somaliassa. Perhesiteet ovat väljiä, lapset eivät välttämättä muista kaikkia sisaruksiaan, äiti lastensa syntymäaikoja. Moniavioisuus ei ole tavatonta ja ottolapsia on paljon. Klaani on kategoria, joka kattaa myös perheen. Toki moni pyrkijä koettaa päästä pois somaliasta hinnalla millä hyvänsä. Globaalin muuttoliikkeen kasvot ovat erittäin raadolliset, ja varsinkin kysymys lasten oikeuksista moniselitteinen, mahdotonkin.

Etnologina Fingerroos on kiinnostunut käsitteen perhe sisällöistä osana perheenyhdistämistä. Hän on haastatellut Suomen suurlähetystössä Addis Abebassa työskentelevät maahanmuuttoasiantuntijat, konsulit, perhesidehaastattelijat ja muutaman tulkin. Hän on havainnoinut perhesidehaastatteluja haastattelutilanteissa. Haastattelutilanteet ovat olleet raskaita sekä havainnoijalle että havainnoinnin kohteena oleville somaleille, perhesidehaastattelijoille ja tulkeille. Somalikulttuuriin kiinnittyvät, mitättömiltäkin kuulostavat yksityiskohdat vyöryvät neljän-viiden tunnin mittaisessa haastattelutilanteessa melkoisella vimmalla, ja kielten, vierauden ja ristiriitojen esiintulo on voimallista. Viranomaisen tehtävänä on selvittää, mikä on kunkin haastateltavan perheside Suomessa oleskelevaan perheenyhdistäjään, tulkki kääntää kysymyksen haastateltavalle ja haastateltava vastaa, jos osaa. Havainnoijan eettinen velvollisuus on vain havainnoida ja pyrkiä ymmärtämään eri osapuolten rooleja ja keskustelun kulkua. Haastattelutilanteessa ei ole hyviä, pahoja tai voittajia, häviäjiä kylläkin.

Perhesidehaastattelut, joita Fingerroos on havainnoinut, ovat olleet arkaluonteisia ja tutkijana hän on liikkunut jopa eet-

tisyyden rajoilla osallistuessaan niihin. Toisaalta, jos hän ei olisi nähnyt yhtään aitoa haastattelutilannetta, hän ei ymmärtäisi viranomaistyön vaikeutta, tulkkien roolia kielen ja kulttuurin kääntäjänä eikä sitä, miten eri-ikäiset somalialaiset reagoivat suomalaisten viranomaisten esittämiin kysymyksiin. Kuvaajan mukanaolo tässä kaikessa on vaatinut erityistoimenpiteitä, jotta kaikkien osapuolten anonymiteetti on voitu turvata ja lähetystöalueen diplomaattinen koskemattomuus säilyy. Esimerkki todentaa, että eettisten kysymysten kenttä on etnologisessa tutkimuksessa moninainen ja työsarka ennalta arvaamaton. Vasta kokemus antaa tutkijalle valmiuksia kohdata näinkin vaikeita haasteita.

Loputon etnologinen kenttä

Etnologista kenttätyötä ei voi koskaan tehdä täydellisesti ja tyhjentävästi. Aina jokin asia jää kysymättä, kiinnostava tilanne havainnoimatta tai tärkeitä valokuvia ottamatta. Tutkijoita askarruttavat jatkuvasti myös kysymykset, milloin oma tutkimusaineisto on riittävä ja missä menevät subjektiivisten tulkintojen rajat. Onko oma tutkimus sellainen, että se vastaa kentän näkökulmia tai tiedeyhteisön odotuksia? Ymmärränkö tutkittavista ihmisistä ylipäätään yhtään mitään? Juuri näitä kysymyksiä ja turhautumisia Bronislaw Malinowskikin pohti kenttäpäiväkirjassaan:

> As for what I am doing, my ethnological explorations absorb me a great deal. But they suffer from two basic defects: (1) I have rather little to do with the savages on the spot, do not observe them enough, and (2) I do not speak their language. (entry for Sunday, 9.27.1914.) (Malinowski 1967, 13.)

> Went to the village hoping to photograph a few stages of the bara. I handed out half-sticks of tobacco, then watched a few dances; then took pictures – but the results very poor. Not enough light for snapshots; and they would not pose long enough for time exposures. – At moments I was furious at them, particularly because after I gave them their portions of tobacco they all went away. On the whole my feelings toward the natives are decidedly tending to "Exterminate the brutes." In many instances I have acted unfairly and stupidly – about the trip to Domara, for example. I should have given 2L and they would have done it. As a result I certainly missed one of my best opportunities. (entry for Wednesday, 1.21.15.) (Malinowski 1967, 69.)

Tutkimusaineiston riittävyyden kriteerinä on pitkään pidetty saturaatio- eli kyllääntymispistettä: hetkeä, jolloin uusi aineisto ei tuo esiin kysymyksenasettelun kannalta oleellisia uusia piirteitä vaan alkaa toistaa itseään. Nykyisin pätevän etnologisen tutkimuksen voi tehdä myös vain muutamaa ihmistä haastattelemalla tai tiukkaan rajattuja tekstiaineistoja lukemalla (esim. Ukkonen 2000). Kaikki tutkijat eivät tavoittele aineistojen määrällistä edustavuutta; monesti tutkimuksen keskiössä ovat tutkittavan kentän ja kentältä peräisin olevien aineistojen erityisyys. Äärimmillään aineisto voi toimia *mainostauluna* ja *kulkuneuvona*, jonka avulla tutkija voi keskittyä teoretisoimaan ilmiötä haluamallaan tavalla (Taira 2004, 21).

Etnologiassa puhutaan usein pätevästä ja *hedelmällisestä tiedosta*, jolloin etnologien kentältä keräämiä aineistoja ei arvioida yksinomaan luotettavuuden perusteella. Sen sijaan erilaisia aineistoja arvioidaan sen mukaan, ovatko ne tutkimuskysymyksen kannalta sopivia ja informatiivisia: vastaavatko ne niihin kysymyksiin, jotka ovat tutkijalle tai tutkittaville tärkeitä. Etnologiset kenttätyöaineistot ovat käyttökelpoisia *todisteita* tutkittavasta ilmiöstä; tutkijan pitää oppia lukemaan todisteita. Tällaiseen näkökulmaan sitoutunut tutkija ei pyri tutkimukses-

saan yleistyksiin vaan *suhteutuksiin*. (Ks. Alasuutari 1999; Kalela 2000.) Tällöin tutkimuskohteena oleva ilmiö näyttäytyy ja sitä tulkitaan tiettyjen tutkimuskysymysten ja tiettyjen aineistojen kautta. Etnologisen tutkimuksen tekeminen on siis kuin hallittua taidetta (Clifford 1986, 7), ja jokainen etnologinen tutkimus on omanlaisensa ja ainutlaatuinen luomus:

> Ideas about method. I analyzed the nature of my ambition. An ambition stemming from my love of work, intoxication with my own work, my belief in the importance of science and art – eyes turned to the work do not see the artist – ambition stemming from constantly seeing oneself – romance of one's own life; eyes turned to one's own form… External ambition. When I think of my work, or works, or the revolution I want to effect in social anthropology – this is a truly creative ambition. (entry for 6.5.1918.) (Malinowski 1967, 289.)

Mikä sitten tekee etnografisesta tutkimuksesta tärkeää ja vakuuttavaa? Ensisijaisesti varmasti se, että tutkija tutustuu monipuolisesti tutkittaviin ihmisiin, ilmiöihin ja maailmoihin, jossa tiettynä aikana eletään. Etnologi on taitava kyselijä, pohtija, reflektoija, kritisoijakin, joka ymmärtää ruotia myös omaa tekemistään. Etnologi on parhaimmillaan pelle peloton: keksijä ja rohkea sanansaattaja, joka uskaltaa tehdä tutkimusta päivänpolttavista aiheista, olla avoin menneisyydelle ja nähdä myös tulevaisuuteen. Rohkeutta, tärkeää ja vakuuttavaa on tunnustaa myös oma erehtyväisyytensä.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti 1999. *Laadullinen tutkimus*. 3. Painos. Tampere: Vastapaino.

Amit-Talai, Veret (toim.) 1999. *Constructing Field: Ethnographic Fieldwork in Contemporary World*. Florence (KY): Routledge.

Anttonen, Pertti J. 1996: Myyttiset uhkakuvat ja puolustuseetos Suomen ja suomalaisuuden konstituoinnissa. *Elektroloristi* 3(2) [online]. < http://

www.joensuu.fi/~lorist/2/_96/ant296.html >. (Haettu 2.12.2006.)
Apo, Satu 1998. Suomalaisuuden stigmatisaation traditio. – Pertti Alasuutari & Petri Ruuska (toim.) *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino.
Clarke, Peter B. (toim.) 2008. *The Oxford Handbook of the Sociology of Religion*. Oxford: Oxford University Press.
Clifford, James 1986. Introduction: Partial Truths. – James Clifford & George E. Marcus (toim.) *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
Clifford, James 1988. *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature and Art*. Cambridge: Harvard University Press.
Davis, Charlotte Aull 1999. *Reflexive Ethnography: A Guide to Researching Selves and Others.* London: Routledge.
Eettiset periaatteet 2012. Jyväskylän yliopiston hallitus [online]. <https://www.jyu.fi/hallinto/strategia/periaatteet/eettiset_periaatteet> (Haettu 6.3.2013.)
Fingerroos, Outi 2003. Refleksiivinen paikantaminen kulttuurien tutkimuksessa. *Elore* 10(2) [online]. <http://www.elore.fi/arkisto/2_03/fin203c.html> (Haettu 25.4.2012.)
Fingerroos, Outi 2010. *Karjala utopiana*. Jyväskylä: Nykykulttuuri.
Fingerroos, Outi 2013: Pieni matkakertomus Afrikasta. *J@rgonia* 21/2013 [online]. <http://research.jyu.fi/jargonia/artikkelit/jargonia21_fingerroos.pdf > (Haettu 30.9.2013.)
Fingerroos, Outi & Kurki, Tuulikki (toim.) 2008. *Ääniä arkistosta: Haastattelu ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Firth, Raymond 1989: Introduction. – Bronislaw Malinowski, *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Republished 1989. Stanford: Stanford University Press.
Geertz, Clifford 1988b. *Works and Lives. The Anthropologist as Author*. Stanford: Stanford University Press.
Global.finland, Sisällissodan runtelema Somalia pyrkii eroon väkivallan kierteestä [online]. <http://global.finland.fi/public/default.aspx?contentid=41009> (Haettu 19.2.2013.)
Davies, Charlotte 1999. *Reflexive Ethnography. A Guide to the Researching Selves and Others*. London: Routledge.
Hastrup, Kirsten 1995. *A Passage to Anthropology. Between Experience and Theory*. London: Routledge.
Hayano, David M. 1983. *Poker Faces. The Life and Work of Professional Card Players*. Berkeley: University of California Press.
Heikkinen, Kaija 1989. *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta. Salmin siirtokarjalaisia koskeva tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
— 1996. Suomen karjalaisten identiteetti ja sen alueellinen konteksti. – Pekka Hakamies (toim.) *Näkökulmia karjalaiseen perinteeseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Hume, Lynne & Mulcock, Jane (toim.) 2005. *Anthropologists in the Field: Cases in Participant Observation.* New York: Columbia University Press.

Junkala, Pekka 1999. Kenttätyö etnologian profiilina. – Bo Lönnqvist, Elina Kiuru & Eeva Uusitalo (toim.), *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Järviluoma, Helmi; Moisala, Pirkko & Vilkko, Anni 2003. *Gender and Qualitative Methods.* Lontoo: Sage.
Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia.* Helsinki: Gaudeamus.
Kim, Seung-Kyung 1995. Fieldwork with a 'Disguised' Worker in a South Korean Export Processing Zone. *Anthropology Today*, 11(3), 6–9.
Korkiakangas, Pirjo; Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) 2005. *Polkuja etnologian menetelmiin.* Helsinki: Ethnos.
Kovats-Bernat, J. Christopher 2002. Negotiating Dangerous Fields: Pragmatic Strategies for Fieldwork amid Violence and Terror. *American Anthropologist,* 104(1): 208–222.
Kuula, Arja 2006. *Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
Laaksonen, Pekka & Knuuttila, Seppo & Piela Ulla 2003: Saatteeksi. –Laaksonen, Pekka, Knuuttila, Seppo & Piela Ulla (toim.) *Tutkijat kentällä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Laaksonen, Pekka, Knuuttila, Seppo & Piela Ulla (toim.) 2004. *Kenttäkysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
de Laine, Marlene 2000. *Fieldwork Participation & Practice: Ethics & Dilemmas in Qualitative Research.* London: Sage.
Lapsiasiavaltuutettu, Yleissopimus lapsen oikeuksista [online]. <http://www.lapsiasia.fi/lapsen_oikeudet;jsessionid=ea41116333424f2b40c-05c671de3> (Haettu 30.9.2013.)
Malinowski, Bronislaw 1922. *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagoes of Melanesian New Guinea*. London: Routledge and Kegan Paul.
Malinowski, Bronislaw 1926a. *Crime and Custom in Savage Society*. New York: Harcourt, Brace & Co.
Malinowski, Bronislaw 1926b. *Myth in Primitive Psychology*. London: Norton.
Malinowski, Bronislaw 1927. *Sex and Repression in Savage Society*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
Malinowski, Bronislaw 1967. *A Diary in the Strict Sense of the Term*. London: Routledge & Kegan Paul.
Malkki, Liisa & Cerwonka, Allaine 2007. *Improvising Theory: Process and Temporality in Ethnographic Fieldwork.* Chicago: Chicago University Press.
Marcus, George E. & Fischer, M. J. 1986. *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
Morris, Brian 2003. *Anthropological Studies of Religion: An Introductory Text*. Cambridge: Cambridge University Press.
Newton, Esther 1993. My Best Informant's Dress: The Erotic Equation in Fieldwork. *Cultural Anthropology*, 8(1), 3–23.
Olsson, Piia 2005. Tutkijan vastuu ja velvollisuus – tutkimuksen eettisiä

kysymyksiä. – Pirjo Korkiakangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkuja etnologian menetelmiin*. Helsinki: Ethnos ry.

Pimiä, Tenho 2009. *Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Reed-Danahay, Deborah 1997. *Auto/ethnography: Rewriting the Self and the Social*. London: Berg.

Ruotsala, Helena 2002. *Muuttuvat palkiset. Elo, tyo ja ympäristo Kittilän Kyrön paliskunnassa ja Kuolan Luujärven poronhoitokollektiiveissa vuosina 1930–1995*. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Said, Edward 1994. *Culture and Imperialism*. London: Vintage.

Spradley, James P. 1980. *Participant Observation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Statement on Ethics: Principles of Professional Responsibility 2012 [online]. American Anthropological Society: Arlington (VA). <http://www.aaanet.org/coe/Code_of_Ethics.pdf> (Haettu 6.3.2013.)

Suojanen, Päivikki 1997. Työkaluna tutkijan persoona. – Anna Maria Viljanen & Minna Lahti (toim.) *Kaukaa haettua. Kirjoituksia antropologisesta kenttätyöstä*. Helsinki: Suomen Antropologinen Seura.

Taira, Teemu 2004. Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpailun lukumahdollisuuksista. – Tuulikki Kurki (toim.), *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tarkka, Lotte 1988: Karjalan kuvaus kansallisena retoriikkana. Ajatuksia karelianismin etnografisesta asetelmasta. – Irma-Riitta Järvinen, Jyrki Pöysä & Sinikka Vakimo (toim.) *Monikasvoinen folklore*. Helsinki: Helsingin yliopisto, kansanrunoustieteen laitos.

Topelius, Zacharias 1875. *Maamme kirja: lukukirja alimmaisille oppilaitoksille Suomessa*. Suomentanut Johan Bäckwall. Helsinki: G. W. Edlund.

Unicef, Lapsen oikeuksien sopimus [online]. <http://www.unicef.fi/lapsen_oikeuksien_sopimus> (Haettu 30.9.2013.)

Ukkonen, Taina 2000. *Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemusten tuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Watson, Graham 1987. Make Me Reflexive – but not yet: Strategies for Managing Essential Reflexivity in Ethnographic Discourse. *Journal of Anthropological Research,* 43 (1): 29–41.

Weißköppel, Cordula 2009. Traversin Cultural Sites: D0ing Ethnography among Sudanese Migrants in Germany. – Mark-Anthony Falzon (toim.) *Multi-Sited Ethnography*. Abingdon (UK), Ashgate.

Viitteet

1 Artikkeli on syntynyt Outi Fingerroosin, Pekka Junkalan ja Minna Mäkisen vuonna 2012 etnologiaan kirjoittaman valintakoetekstin innoittamana.

2 *Esiymmärryksen* käsitteellä tarkoitetaan tässä tietoa, joka on kaiken uuden ymmärtämisen taustalla. Esiymmärrys kytkeytyy läheisesti myös hermeneuttisen kehän ajatukseen: se on pohja tiedonmuodostuksen tapahtumasarjalle. Esiymmärrys muuttuu ymmärtämisen ja tulkinnan edetessä.

3 *Representaatiolla* tarkoitetaan väljästi todellisuuden esittämistä jonkinlaisena. *Representaation kriisillä* viitataan antropologisen itsekritiikin vaatimukseen. Ilmiö syntyi, kun antropologisia representaatioita (kuvia, tekstejä jne.) pidettiin luonnollisina ja itsestään selvinä. Malinowskin kenttäpäiväkirjojen julkistaminen vaikutti ilmiön syntyyn ja johti siihen, että antropologinen tutkimus paneutui representaatioiden kriittiseen ja analyyttiseen purkamiseen.

4 Konstruktivistisen tietoteorian mukaan kulttuuri ja sosiaalinen todellisuus ovat sosiaalisissa prosesseissa tuotettuja konstruktioita. Nykyään konstruktivistisesti orientoituneet tutkijat ovat ottaneet representaatiot jopa tutkimuksensa kohteeksi – ja väittävät representaation kriisin ratkaistuksi/ylitetyksi.